

УДК 339.5 (100)

Пасєвська О.О.
аспіранткаКиївського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана**ДИНАМІКА ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇН****DYNAMICS OF TRADE-ECONOMIC DEVELOPMENT
OF POST-SOVIET COUNTRIES****АНОТАЦІЯ**

Досліджено теоретичні та практичні засади торговельно-економічного розвитку пострадянських країн. Проаналізовано динаміку та особливості їх торговельно-економічних показників, зокрема експортні й імпорتنі квоти, частка експорту й імпорту у співвідношенні до світових обсягів торгівлі тощо. Встановлено основні характерні риси та проблеми досліджуваного процесу, до яких відносяться низькі показники торговельно-економічного розвитку, відсутність позитивної динаміки щодо зростання частки країн у світовій торгівлі, необхідність в модернізації економічних систем. Запропоновано заходи, спрямовані на досягнення зростання досліджуваних показників.

Ключові слова: пострадянські країни, торговельно-економічний розвиток, імпортна квота, експортна квота, частка експорту/імпорту у структурі світової торгівлі.

АННОТАЦИЯ

Определены теоретические и практические основы торгово-экономического развития постсоветских стран. Проанализирована динамика и особенности их торгово-экономических показателей. Определены основные характерные черты и проблемы исследуемого процесса. Обоснованы предложения по дальнейшим направлениям торгово-экономического развития постсоветских государств. Предложено для дальнейшего исследования рассмотреть новый путь развития и модернизации экономики Казахстана на базе инноваций и интеллектуализации.

Ключевые слова: постсоветские страны, торгово-экономическое развитие, импортная квота, экспортная квота, доля экспорта/импорта в структуре мировой торговли.

ANNOTATION

Theoretical and practical grounds of trade-economic development of post-Soviet countries are studied. Dynamics and features of its trade-economic indicators are analysed, in particular, export and import quotas, export and import share in relation to global trade, etc. The main peculiar features and problems of the process under study are identified, which include low indicators of trade-economic development, the absence of positive dynamics in relation to the increase in the share of countries in the world trade, the necessity to modernize economic systems. Measures aimed at achieving an increase in the studied indicators are proposed.

Keywords: post-Soviet countries, trade-economic development, import quota, export quota, export/import share in world trade structure.

Постановка проблеми. Після розпаду Радянського Союзу було сформовано п'ятнадцять незалежних суверенних держав, кожна з котрих обрала власний вектор розвитку та намагалась досягти високого рівня торговельно-економічного розвитку й зайняти гідну нішу в міжнародних відносинах. Однак, починаючи з 1991 року торговельно-економічні показники даних країн залишаються на стабільно низькому рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню торговельно-економічних напрямів розвитку присвячено праці Л. Вардомського

[5],[7],Є. Кузьміної, Л. Фокіної, Л. Савостіної, О. Шурубовича, З. Дадабаєвої [7], А. Петрова [9], С. Міхеєва [6], О. Панаріна [7], А. Філіпенко [10].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття полягають у комплексному підході до розгляду торговельно-економічного розвитку всіх пострадянських держав.

Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз теоретичних та практичних засад торговельно-економічного розвитку пострадянських країн та визначення їх особливостей. Вищезазначеною метою обумовлено постанову та вирішення наступних завдань: визначення основних характерних рис сучасного стану торговельно-економічного розвитку пострадянських країн та аналіз динаміки ключових торговельно-економічних показників. **Об'єктом дослідження** – є торговельно-економічний розвиток пострадянських країн. **Предметом дослідження** – є сукупність теоретичних, методичних і практичних засад що визначають торговельно-економічний розвиток.

Виклад основного матеріалу. В результаті розпаду СРСР було виокремлено п'ятнадцять незалежних держав, котрі у різноманітних джерелах отримали узагальнену назву: «Пострадянські країни». Кожна з цих держав веде нині власну торговельно-економічну політику та намагається зайняти гідне місце в світовій економічній системі. Однак цьому передував складний етап, котрий включав в себе створення власного інституційного забезпечення, визначення стратегічних напрямів розвитку держав, кризи, притаманну перехідній економіці, що першочергово пов'язана з руйнуванням усталеного економічного укладу та переходом до засад ринкової економіки. Згідно даних Світового банку, у 1991 році частка окремо взятих країн, у світовому експорті складала в середньому 0,16%, зокрема доля Вірменії дорівнювала – 0,02%, Азербайджану – 0,09 %, Білорусії – 0,14%, Грузії – 0,04%, Киргизії – 0,02%, Росії – 1,53 %, України – 0,45% і Узбекистану – 0,11% (рис. 1).

Після розпаду Радянського союзу, середня частка сформованих незалежних країн у світовому експорті склала 0,46 %. Зростання середнього значення показника, 1992 році, відбулось за рахунок збільшення частки експорту Росії

Рис. 1. Динаміка частки пострадянських країн у світовому експорті 1991 – 2016 рр. (у %)
 Джерело: розраховано автором на основі [1], [2], [3]

Рис. 2. Динаміка частки пострадянських країн у світовому імпорті 1991 – 2016 рр. (у %)
 Джерело: розраховано автором на основі [1], [2], [3]

до 5,68%. Починаючи з 1993 року відбувається поступове падіння часток пострадянських країн у світовому експорті та утримання їх на досить низькому рівні від 0,2% до 0,22% і лише Росія має – 1,59%. Аналогічна ситуація, з поступовим зменшенням часток та їх мінімальним рівнем, відбувається і з долею даних держав у світовому імпорті, що можемо побачити з рисунку 2.

Цікавим фактом є те, що подібна тенденція зберігається протягом усіх років незалежності навіть не дивлячись на те, що під час свого суверенного існування, більшістю пострадянськими країнами були прийняті рішення щодо залучення у світові інтеграційні процеси та підписано ряд регіональних торговельних угод. Зокрема Вірменія входить до Євразійського економічного союзу, СНД; Білорусія входить в єдиний економічний простір (Росія, Білорусь,

Казахстан), Європейський економічний простір і є членом СНД; Казахстаном було підписано угоду про єдиний економічний простір, зону вільної торгівлі з СНД тощо; Киргизія входить до Євразійського економічного союзу, зони вільної торгівлі СНД і т.д.; Грузія – ГУАМ, Європейська асоціація вільної торгівлі і т.д.; Латвія, Литва, Естонія – члени ЄС та мають найбільшу кількість договорів з-поміж решти пострадянських країн; Молдова – ГУАМ, зона вільної торгівлі в межах СНД, Центрально-Європейська угода про вільну торгівлю тощо; Таджикистан – зона вільної торгівлі в межах СНД; Туркменістан – СНД; Україна – Європейська асоціація вільної торгівлі, ГУАМ, зона вільної торгівлі в межах СНД, Спільна економічна зона; Узбекистан – СНД, Росія – СНД, Спільна економічна зона, Євразійський економічний союзу так далі. Всі ці

угоди та ратифікація їх країнами – покликані були збільшити обсяги торгівлі й інтенсифікувати торговельно-економічні взаємозв'язки між державами. Але як бачимо з аналізу отриманих показників – цього поки що не сталося.

Щодо сальдо торговельного балансу пострадянських країн, то в переважній більшості воно має негативне значення, виключення становлять Азербайджан, Росія, Естонія, Туркменістан. Тобто в більшості досліджуваних державах імпорту переважає над експортом. Справа в тому, що сучасні світові тенденції тяжіють до зростання попиту на високотехнологічну продукцію, а в більшості досліджуваних державах, в експорті, переважає левова частка сировинних матеріалів, машинно-транспортного обладнання та промислового устаткування. Дана продукція без модернізації обладнання та використання новітніх технологій не здатна витримувати високу конкуренцію на світовому ринку. Тому попит на неї й відповідно її реалізація – падають. Тривале негативне торговельне сальдо призводить до дефіциту платіжного балансу, що в свою чергу сприяє падінню курсу національної валюти, та може негативно вплинути на зовнішньо-торговельні відносини держав.

Цікавим також, в рамках нашого дослідження, вважаємо розглянути значення експортних та імпорتنних квот. Оскільки, як торговельно-економічні показники вони характеризують ступінь відкритості національних економік, є свідченням їх торговельних політик, дозволяють оцінити ступінь залежності економіки від експорту або імпорту тощо. По досліджуваним п'ятнадцяти країнам сукупна експортна квота протягом 1991-2016 рр. складає 44%. Її нормативне значення повинно складати не менше 30%. Однак будь-яке значне відхилення показника від його нормативного значення може носити несприятливий характер для національної економіки.

Згідно з отриманими результатами, в ході проведених нами розрахунків, необхідно відмітити, що прийнятні відхилення по даному показнику спостерігаються лише у Вірменії (33%), Грузії (43%), Казахстану (33%) та Молдови (44%). В розрізі окремих країн, зокрема Білорусії – 63 %, Естонії – 80%, Латвії – 58 % та Литви – 74 % – вищезазначений показник досягає свого максимального значення (табл. 2).

Загалом країни з рівнем експортної квоти більше 60 % – повинні обов'язково приймати заходи щодо її зниження, оскільки це свідчить про значну експортозалежність таких економік. Настільки високе значення показника може негативно позначитись на торговельно-економічному становищі держав, особливо в кризових умовах. Як видно з таблиці, зустрічаються також країни і зі значеннями експортної квоти менше 30% – Узбекистан (21%) та Російська Федерація (26%), що говорить про закритість економіки в деякому сенсі. Щодо динаміки даного показника, то вона є різною для досліджуваних країн. Наприклад, для Вірменія, Молдови та Казахстану ми можемо спостерігати поступове зменшення експортної квоти, для більшості ж інших пострадянських країн – її суттєве збільшення.

Щодо імпорتنних квот пострадянських держав, то їх середнє значення дорівнює 52% протягом 1991-2016 років. Найбільші імпортні квоти зафіксовані в Естонії – 76% та Білорусії – 63% (табл. 3).

Нормативне значення для імпоротної квоти – не більше 15%. Будь яке суттєве відхилення даного показника буде носити несприятливий характер. Якщо показник перевищено, це свідчить про імпортозалежність країни, а саме про значну залежність економіки від імпортних поставок, якщо показник досить низький, то це свідчить про замкнутість країни щодо міжнародно-торговельних відносин. Всі досліджувані

Таблиця 2

Динаміка експортних квот пострадянських країн 1991–2016 рр. (у %)

Країна	РІК														
	1991	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Вірменія	41	24	23	29	23	19	15	15	21	24	28	28	29	30	33
Азербайджан	46	28	39	63	67	68	66	52	54	56	53	48	43	38	46
Білорусь	37	50	69	60	60	61	61	51	51	78	79	58	55	58	63
Естонія	.*	68	62	66	63	63	67	61	75	87	86	84	83	79	80
Грузія	28	26	23	34	33	31	29	30	35	36	38	45	43	45	43
Казахстан	.*	39	57	53	51	49	57	42	44	46	44	39	39	29	33
Киргизія	35	29	42	38	42	53	54	55	52	55	44	42	37	37	.*
Литва	.*	37	39	54	56	50	57	52	65	75	82	84	81	76	74
Латвія	.*	35	37	43	40	38	40	43	54	58	61	60	60	59	58
Молдова	.*	49	50	51	45	47	41	37	39	45	43	43	42	43	44
Росія	13	29	44	35	34	30	31	28	29	28	27	27	27	29	26
Таджикистан	33	66	99	26	23	21	17	15	15	18	22	19	9	11	.*
Туркменістан	39	84	96	65	73	75	64	75	76	75	73	.*	.*	.*	.*
Україна	26	47	62	51	47	45	47	46	47	50	35	43	49	53	49
Узбекистан	35	37	25	38	37	40	41	34	32	33	27	27	23	21	21

* відсутні данні для проведення розрахунків

Джерело: розраховано автором на основі [1], [2], [3]

Таблиця 3

Динаміка імпорتنних квот пострадянських країн, 1991-2016 рр. (у %)

Країна	РІК														
	1991	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Вірменія	60	62	51	43	39	39	41	43	45	47	48	48	47	42	43
Азербайджан	41	42	38	53	39	29	23	23	21	24	25	27	26	35	44
Білорусь	33	54	72	59	64	67	69	62	65	80	74	61	56	58	63
Естонія	-*	75	65	71	74	72	71	56	69	81	84	83	80	75	76
Грузія	31	42	40	52	57	58	58	49	53	55	58	58	60	62	59
Казахстан	-*	44	49	45	40	43	37	34	30	27	30	27	26	25	29
Киргизія	37	42	48	57	79	84	93	79	82	82	95	92	88	74	-*
Литва	-*	48	45	61	66	63	69	54	67	78	81	83	79	77	73
Латвія	-*	39	45	58	61	57	52	44	55	63	66	64	61	60	57
Молдова	-*	58	75	92	92	97	94	73	79	86	84	81	79	74	72
Росія	13	26	24	22	21	22	22	20	21	20	21	21	21	21	21
Таджикистан	32	72	101	53	57	69	72	54	53	67	69	68	45	42	
Туркменістан	27	84	81	48	35	39	40	45	44	44	44	-*	-*	-*	-*
Україна	24	50	57	51	49	50	55	48	51	56	56	52	52	54	56
Узбекистан	39	37	22	29	31	37	39	35	29	31	32	31	27	22	21

Джерело: розраховано автором на основі [1], [2], [3]

країни мають значення показника вище нормативного, що говорить про залежність країн від імпорту, зокрема в даному контексті більшій мірі, ніж від експорту.

Підводячи підсумок, необхідно зазначити, що практично жодна з країн Радянського Союзу так і не досягла високого рівня торговельно-економічного розвитку, причиною чого є не конкурентоздатна продукція, слабкі власні інституції, відсутність стійких та чітких позицій на світовій арені. Ключові торговельно-економічні показники (частка експорту/імпорту досліджуваних країн у світі, сальдо торговельного балансу, експортні/імпорتنні квоти) залишаються на стабільно низькому рівні, протягом всього незалежного існування пострадянських держав, навіть не дивлячись на ряд регіональних торговельних угод, котрі мали б поліпшити ситуацію. З-поміж п'ятнадцяти пострадянських країн помітну роль на світовій арені має поки що лише Росія, однак за рахунок санкцій покладених на неї, її становище в міжнародній економічній системі останнім часом значно погіршується.

Для подальшого торговельно-економічного розвитку більшості пострадянських країн все ж таки першочергово необхідно: остаточно модернізувати свої економіки та працювати на вільних ринкових засадах, переорієнтувати виробництво у високотехнологічні галузі та почати активно створювати інноваційні продукти; необхідно розроблювати та впроваджувати ефективні механізми інституційного забезпечення.

Висновки. В ході проведеного дослідження було встановлено, що торговельно-економічний розвиток пострадянських країн залишається на стабільно низькому рівні практично з моменту формування нових незалежних держав. Динаміка торговельно-економічних показників носить сталий, майже незмінний характер, незважаючи на підписані регіональні торговельні угоди, двосторонні договори про спрощення процедур тор-

гівлі тощо, що в даному контексті має негативне значення для більшості зазначених держав. Проаналізовано, що експортні та імпорتنні квоти для більшості пострадянських країн мають значні відхилення від своїх нормативних значень, що може негативно позначатись на економіках цих країн, а частки держав у світовій торгівлі є досить незначними та несприятливими для формування впливової ролі у світовій торговельно-економічній системі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Exportsofgoodsandservices (current US\$) [Електронний ресурс] // TheWorldBankData. – 2017. – <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.CD>
2. GDP (currentUS\$) [Електронний ресурс] // TheWorldBankData. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>.
3. Imports of goods and services (current US\$)\$ [Електронний ресурс] // TheWorldBankData. – 2017. – <https://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.CD>
4. ParticipationinRegionalTradeAgreements [Електронний ресурс] // WTO. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/rta_participation_map_e.htm.
5. Мировой финансовый кризис в постсоветских странах: национальные особенности и экономические последствия / Под общей редакцией доктора экономических наук, профессора Л.Б. Вардомского – М., ИЭ РАН, 2009. – 385 с.
6. Михеев С. А. Постсоветское пространство: элиты против интеграции / С. А. Михеев // ЦентрАзия. – 2006. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1166689800>.
7. Панарин А. С. Правда железного занавеса / А. С. Панарин. – М. : Алгоритм, 2006. – 636 с.
8. Социально-экономическое развитие постсоветских стран: итоги двадцатилетия. – М.: ИЭ РАН, 2012. – 400 с.
9. Страны постсоветского пространства : учеб.-метод. пособие / [сост. А. В. Петров]. – Иркутск : Изд-во ИГУ, 2012. – 172 с.
10. Філіпенко А.С. Міжнародні економічні відносини: теорія : підручник / А. С. Філіпенко. – К. : Либідь, 2008. – 401 с.